הערות קצרות ד. בענין "גדול מברך"

בגמרא (ברכות מז, א) איתא: "תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא, על רב אחא, אמרי, אתא גברא רבא דמברך לן, אמר להו, מי סבריתו דגדול מברך, עיקר שבסעודה [פרש"י: אחד מאותן שהיו בתחלת ההסבה] מברך. והלכתא גדול מברך אע"ג דאתא לבסוף".

והנה הרמב"ם הביא להלכה את הדין שגדול מברך בשתי מקומות. בהלכות ברכות (פרק ה הלכה ט) וז"ל: "וחכם גדול שבמסובין הוא שמברך לכולם, אע"פ שלא בא אלא באחרונה". ושם (פרק ז הלכה ב) וז"ל: "והאורח מברך ברכת המזון, כדי שיברך לבעל הבית, ואם היו כולן בעלי הבית, הגדול שבהן בוצע והוא מברך ברכת המזון". ויש לברר מה רצה הרמב"ם להשמיענו בכך שכתב את ההלכה של גדול המברך בשתי מקומות.

ובספר בכורי ארץ על מסכת ברכות (פרק שביעי סימן כא) עמד בזה, וביאר בהקדם ביאור דעת רב אחא שאמר שעיקר שבסעודה מברך, שגם הוא סובר לדין שגדול מברך, אלא שלדעתו אם בא הגדול בסוף הסעודה, מכיון שברגע שהתחילו כולם באכילה כבר נתחייבו בזימון, אין הגדול שבא בסוף הסעודה יכול להפקיע את חובתם לעצמו, ולכן באופן שכזה סובר רב אחא שאין הגדול שבא באמצע הסעודה מברך. אבל אם הגדול הגיע בתחילת הסעודה, בעת שנקבע חיובם בזימון, גם רב אחא מודה שהחיוב לזמן הוא על הגדול. ואמנם מסקנת הסוגיה דלא כרב אחא, וההלכה היא שהגדול מזמן בכל אופן, וגם אם הגיע בסוף הסעודה, וביאור הדבר, כי אף שמי שהיו בתחילת הסעודה כבר נתחייבו לזמן קודם שבא הגדול, אין בזה חיוב מיוחד על אחד מהם לברך, אלא יש חיוב להצטרף לזימון, ולכן כשבא הגדול, אפילו כשבא בסוף הסעודה, יש עליו חיוב מיוחד לברך, ולכן כאשר מזמנים החיוב על הגדול לברך.

ויוצא לפי זה, שאם בתחילת הסעודה כבר נתחייב אחד מהמסובין לברך, והיינו, שהיה ביניהם אחד שגדול מכולם, ובסוף הסעודה בא אחד שכעת הוא גדול יותר ממי שהיה נחשב בתחילת הסעודה כגדול, אין הגדול שבא בסוף הסעודה מפקיע את החיוב שחל בתחילת הסעודה על הגדול שהיה ביניהם בתחילת הסעודה, כי כבר היה חייב קודם.

ולפי זה ביאר הביכורי ארץ שאת שני הדינים הללו בהלכתא דגדול המברך, רצה הרמב"ם להשמיענו: האחד, כאשר הגדול היה בתחילת הסעודה, שאז יש עליו חיוב מיוחד לברך משום כבודו. והשני, כאשר בא בסוף הסעודה, שאז מברך מעיקר הדין, אלא שזהו בתנאי שבתחילת הסעודה לא היה גדול אחר שחל כבר עליו החיוב לברך, כי באופן זה לא יכול הגדול השני להפקיע מהגדול הראשון את החיוב שכבר חל עליו.

ונראה לומר מהלך נוסף בביאור דברי הרמב"ם, בהקדם מחלוקת החכם צבי והשבות יעקב, מהו הטעם שגדול מברך בסעודה, האם משום **כבודו של הגדול**, שצריכים לכבדו בכל מקום וענין. או משום **כבוד הברכה**, שכבודה של הברכה כאשר היא נאמרת מפיו של גדול המסובים.

החכם צבי (סימן מה) כתב וז"ל: "ובברכות פ"ג שאכלו דמ"ז דקי"ל גדול מברך אפילו בא באחרונה, ואף שאיכא עיקר סעודה שכבר חל עליו חובת ברכה קודם שבא הגדול, אפילו הכי **כבודו של גדול** דוחה את העיקר סעודה וכו'. אבל אין לומר שטעם גדול מברך משום כבוד הברכה עצמה, שכבודה גדול, דאם כן לא יהא רשאי הגדול ליתן רשות לקטן, ואשכחן רב ור' חייא דיתבי בסעודתא קמי דרבי וא"ל רבי לרב, קום משי ידך, כי היכי דליעיין בברכת מזונא". ומבוארת דעתו שגדול מברך בגלל כבודו של הגדול, שכן הגדול יכול לכבד את הקטן לברך, ואם היה זה ענין של כבוד הברכה, היאך יכול הגדול לוותר ולמחול על כבודה של הברכה.

אולם השבות יעקב (חלק ב סימן ל) חלק על דברי החכם צבי, וכתב: "ומה שכתב עוד שם מהאי דגדול מברך, אין צורך להשיב עליהם, דודאי כבודו של גדול, והברכה עצמה עדיפא בגדול, וכשגדול נותן רשות לקטן לברך, הוא ג"כ כבודה של ברכה, שמתכבד ע"י גדולים וק"ל".

ומעתה יש לומר שדקדק הרמב"ם להביא את ההלכה שהגדול מברך בשני מקומות ללמדנו ששני הטעמים נכונים: בפרק ה' מהלכות ברכות, שם מדבר **בדיני הברכה**, הביא הלכה זו לומר לנו שיש בה משום כבוד הברכה. ובפרק ז' מהלכות ברכות, שם מדבר הרמב"ם בדיני מוסר ודרך ארץ הנוהגים בסעודה, הביא הלכה זו לומר שהיא מדיני המוסר והדרך ארץ לנהוג בכבוד הגדול שבסעודה שהוא המברך.